

## MOZAMBIK

hindistan cevizi teşkil eder. Hayvancılık sığır, koyun, keçi ve domuz üzerinedir; alçak sahalarda çeçe sineği sebebiyle hayvancılık yapılamaz. Aşağı Zambezi bölgesinde yaşayan bazı kabileler küçük çapta balıkçılıkla meşguldür.

Ülkenin maden kaynakları gümüş, amant, boksit, beril, kömür, kolumbit, grafit, mika, lityum, altın, tuz, turmolin ve uranyumdur; ancak bunlardan gereğince yararlanıldığı söylenemez. Ekonomik hayat Güney Afrika Cumhuriyeti, Zimbabve ve Malavi'den gelen demiryolları etrafında gelişmiştir. En önemli liman olan Maputo aynı zamanda bir sanayi merkezidir; burada özellikle gıda sanayii'ne ait tesisler, bira, yağı ve sabun fabrikalarıyla küçük madenî eşya imalâthaneleri bulunmaktadır. Mozambik güçlü bir ekonomiye sahip değildir; halk iş bulmak için daha zengin durumda komşuları Güney Afrika Cumhuriyeti ile Zimbabve'ye gider. İhraç edilen tarımsal ürünlerin başında pamuk, hindistan cevizi, kenevir ve şeker gelir. İthal malları tekstil, gıda, kimya, metal sanayii ürünlerini, her türlü işlenmiş eşya ve ulaşım araç gereçleridir. Ülkenin ticâri dengesi devamlı şekilde açık verir; bununla birlikte alınan bazı önlemlerden sonra yabancı sermaye yatırımları artmaya başlamıştır. Gelir kaynakları arasında özellikle Maputo bölgesinde gelişmiş olan turizm önemli bir yer tutar.

## BİBLİYOGRAFYA :

Sami Öngör, *Devletler ve Ülkeler Ansiklopedisi*, Ankara 1967, s. 123; Ahmet Ardel, *Hidrografya: Okyanuslar ve Denizler*, İstanbul 1975, s. 177; Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1977, s. 429-445; Selâmi Gözenç, *Afrika Ülkeler Coğrafyası I*, İstanbul 1995, s. 145-149; Aydoğan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 124-131; "Mozambik", *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, VII, 1895-1902.



AYDOĞAN KÖKSAL

## II. TARİH

Milâttan önce VII. yüzyılın sonlarında Fenikeliler'in ayak bastığı sanılan ve I ve IV. yüzyıllarda Bantu kavmi tarafından istilâ edilen Mozambik'in İslâmî dönemdeki tarihi, Basra Körfezindeki müslüman Araplar'ın VII. yüzyılın ortalarında Hint Okyanusu sahilere gelmesiyle başlar. Abdülmelik b. Mervân zamanında Uman' dan kaçan bazı Hâricîler ile Hüseyîn b. Abdülmelik döneminde Hz. Hüseyîn'in torunu Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn taraftarı bir grup bölgeye gelip yerleşti. Müslümanlar,

kısa bir süre sonra Doğu Afrika'nın Ümitburnu'na kadar uzanan sahil şeridine ve buralarda Sufâle (Sofala), Mozambik gibi adalara hâkim olup bu sahillerde küçük şehir devletleri kurdular ve iç bölgelerdeki yerli krallıklarla ticâri ilişkiler geliştirdiler. Araplar'ın ardından Şiraz kökenli İranlılar, Hintli ve Çinliler ticaret yapmak amacıyla bölgeye geldiler. X. yüzyılın sonlarında İran'dan bölgeye sığınan Şiraz emri tarafından Kilve adasında kurulan sultanlık, XII. yüzyılın sonlarında hâkimiyet alanını kuzeyle Zengibar ve Pemba, güneyde Mozambik ve Sufâle adalarına kadar genişletti. Adanın sultani Mûsâ b. Bîk'in adı zamanla Musambîh ve ardından Mozambik'e dönüşerek adanın ismi haline gelmiş. XVI. yüzyılın başlarında buraya gelen Portekizliler bölgedeki bütün sahiller için Mozambik adını kullanmaya başlamışlardır. İslâm kaynaklarında Mozambik sahillerinin adı, altın ticaretinin önemli merkezi olan Sufâle şehri dolayısıyla Bilâdüssufâle, Sufâletüzzeheb, Sufâletüttebr veya yerli halkın zenci olması sebebiyle Bilâdüzzenc olarak geçmektedir. 304 (916) yılında bölgeyi ziyaret eden Mes'ûdî, Sufâle'den zenci ülkesinin en uç noktası diye bahseder ve Umanlı denizcilerin Kanbulu, Sufâle ve Vakvak ülkelerine gitmeklerini, zenci yerlilerin içinde müslüman olanlarının bulunduğu belirtir. XII. yüzyıl İslâm coğrafyacılarından İdrîsî, Sufâle'de altın ve demir madenlerinin bollguna dikkat çekmiştir.

1497 yılında Mozambik adasına gelen Vasco da Gama ada halkından iki rehberle Hint Okyanusu'na açılmak istedî ve bu talebi karşılanmadığı takdirde adayı top ateşine tutma tehdidine bulundu. Kendisine verilen rehberlerle Kalkuta'ya gitmek üzere ayrılmışca Mozambik adası Portekiz saldırısından kurtuldu. Vasco da Gama, 1502-1504 yıllarındaki ikinci seferinde Sufâle'den epeyce altın alıp bunları Portekiz kralına götürdü. Sufâle ve Kilve'yi Hindistan yolu üzerinde birer üs olarak kullanmak isteyen Portekiz Kralı I. Manuel bölgeye bir donanma gönderdi (1505). Portekizli kumandan Francisco d'Almeida, Sufâle ve Kilve'de kendi getirdiği malzemelerle kaleler inşa ettirdi. 1507'de tarihî Sufâle İskelesi'nin yerini Mozambik adası aldı. Adada Hindistan seferine çıkan Portekiz gemileri için depo, denizciler için sağlık evi ve bir kilise yaptırıldı. Mozambik adası kısa zamanda Hint Okyanusu sahilinde Portekiz sömürgesinin en önemli merkezi oldu.

Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye*'de Habeş memleketinin Makdişü sahillerindeki şehrleri anlatırken bölgenin en uzak noktasında altın madenleriyle meşhur Sufâle'nin bulunduğu söyler; ayrıca Membâse (Mombasa), Melindî (Melinde), Mûse Bîk (Mozambik) ve Kilve'yi zikreder. XVI. yüzyılda Mozambik sahilleri hakkında ayrıntılı bilgi veren Portekizli seyyah Duarte Barbosa, Mozambik sahilindeki şehirlerde yaşayan müslümanların Melinde, Mombasa ve Kilve'den buraya pamuklu ve ünlü kumaşlarla inci getirip karşılığında altın aldıklarını, bugünkü Mozambik'in arka ülkesi konumundaki Monotomapa Krallığı'nda çıkarılan altının Mozambik adası, Sufâle ve Angoche'a getirildiğini, bu üç adanın şehrin Kilve sultanının gönderdiği şerifler tarafından idare edildiğini anlatır.

XV. yüzyılın ilk yarısında Portekiz dovanması kıyı şeridine hâkim olmakla birlikte iç kısımlarda henüz etkili değildi. Müslümanlar ise epeyce içerisinde kalan Sena ve Tete şehirlerinde ticaretle meşguldüler. Sahillerde kuvvetli idarî yapı oluşturmayan işgal güçleri yanında Quitangonha, Sancul, Sangage ve Angoche gibi yerler uzunca bir süre müslüman yöneticilerin elinde kaldı. Portekizliler, XVI. yüzyılın başından itibaren adım adım ele geçirerek sömürgelerini Mozambik'i, 1750'de merkezi Goa Limanı'nda bulunan ve kral nâibi tarafından idare edilen Hindistan sömürgesine bağladıktan bir yıl sonra müstakîl hale getirdiler. Mozambik adasını da 1898 yılına kadar devam eden süreçte bu sömürgenin merkezi yaptılar.

Portekizliler'in Doğu Afrika'da en önemli geçim kaynağı, XIX. yüzyılın ortalarına doğru yasaklanıncaya kadar köle ticareti ve diğer Avrupa ülkelerinin sömürgelerine belli bir ücret karşılığında yerli insan sevki oldu. Portekizliler köle ticaretini asırlarca Mozambik adası üzerinden yaptılar. Sömürge idaresi, XVI-XIX. yüzyıllar arasında Mozambik'ten dünyanın çeşitli bölgelerine gerçekleştirdiği köle ticareti sayesinde altın çağını yaşadı. 1814 yılına kadar Mozambik adası köle ticareti için en önemli liman iken buranın yerini önce Quelimane, ardından Inhambane ve Ibo limanları aldı. XIX. yüzyılın ilk yarısında 400.000 Mozambikli Portekizliler tarafından köleleştirilip başka yerlere gönderildi. Fransa 1848'de köle ticaretine sınırlama getirdiye de kaçak köle ticareti devam etti. 1854 yılından itibaren Portekiz, Mo-

zambik içinde çalıştırılmasına izin verdiği veya yurt dışına belli bir ücret karşılığında götürülmesine karşı çıkmadığı işçilere hür insan statüsü vererek düşük de olsa bir ücretlendirme yaptı. Ancak bu ücret ülkede aynı işi yapan Avrupalı işçilerin ücretine göre çok azdı. 1857'de Portekiz sömürge valisi, Fransızlar'ın yürüttüğü kaçak köle ticaretini engellemeye çalışınca iki ülke arasında diplomatik kriz yaşandı. Fransa'nın 1859'da Doğu Afrika sahillerinden köle ticareti kesin olarak yasaklamasıyla Mozambik'ten köle taşınması son buldu. Fransa 1881'de, Komor adalarından Mayotte ve Madagaskar'da ihtiyaç duyduğu iş gücü açığını Mozambik'ten sağlamak üzere Portekiz ile yeniden anlaştı. Mozambik adası ve Quelimane Limanı'ndan 1852'de başlayan ve 1902 yılına kadar aralıklarla devam eden bu süreçte 115.000 Mozambikli işçi Fransız sömürgebine götürüldü. Ardından bu defa Güney Afrika ve Zimbabwe'deki madenler için Mozambik'ten işçi talep edildi.

Portekiz, 1884-1885 yıllarında düzenlenen Berlin Konferansı sırasında bugünkü Mozambik Devleti'nin sınırları içinde kalan toprakları himayesine aldığı ilân etti. Bununla birlikte XX. yüzyıla gelindiğinde bile bütün ülkeyi kontrol etmekten uzaktı. Mozambik topraklarının önemli bir kısmının sömürgelenmesi ancak 1924'te tamamlandı. Yaklaşık beş asırda Mozambikliler'i yurt dışına köle ve işçi olarak pazarlayan Portekiz, bu dönemde ülkedeki arazileri işletmek için Avrupa'dan göçmen getirmeye başladı. 1932'de 18.000 olan Avrupalı işçilerin sayısı 1960'ta 85.000'e ulaştı. Bölge 1951 yılında Portekiz'in deniz aşırı eyaleti ilân edildi.

1949'da Eduardo Mondlane, bir öğrenci hareketi olan Nucleo dos Estudantes Secundarios de Moçambique'i (NESAM) kurarak Portekiz sömürgeciliğine karşı ilk mücadeleyi başlattı. Aynı yıllarda daha geniş katılımlı bir kurtuluş hareketinin temelleri atıldı. 1962'de kuruluşu gerçekleşen, liderliğini Eduardo Mondlane'nin üstlendiği Marksist-Leninist eğilimli Mozambik Kurtuluş Cephesi (Frente de Libertação de Moçambique [FRELIMO]) Sovyetler Birliği ve Çin'in desteğini aldı. 1964 yılında silahlı mücadeleye giren Mozambik Kurtuluş Cephesi'nin direniçi sayısı 1968'de 4000'e ulaşınca Portekiz ülkede asker sayısını 50.000'den 70.000'e çıkardı ve bağımsızlık taraftarlarına tam bir katliam uygulamaya başladı. Eduardo Mondlane, 3 Şubat 1969'da Tanzanya-

nın başşehri Dârüsselâm'daki ikametgâhında bombalı bir saldırısı sonucu öldürülünce yerini Fransa'nın Poitiers şehrinde tıp tahsili gören ve 1962'de Dârüsselâm'a dönerek Mozambik Kurtuluş Cephesi'ne katılan Samuel Moises Machel aldı. Direnişçiler, Tanzania'dan alındıkları güçle ülkenin kuzeyinde ve önemli merkezlerinde silahlı mücadeleyi arttırdılar.

1974'te Portekiz'de gerçekleştirilen darbenin ardından Mozambik Kurtuluş Cephesi'nin lideri Samora Moises Machel'in Portekiz hükümetiyle görüşmeye kabul etmesi üzerine yirmi yıl süren gerilla savaşı sona erdi. 25 Haziran 1975 tarihinde başşehir Lourenço Marques'teki Machava Stadi'nda Mozambik'in bağımsızlığı ilân edildi. Mozambik Kurtuluş Cephesi siyasi partide dönüşerek Mozambik'in tek partisi oldu. Sosyalist bir yönetim kurulan Samora Machel, sanayi alanında faaliyet gösteren şirketleri ve tarım yapılan arazileri millileştirdi. Mozambik, bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından Güney Afrika Cumhuriyeti ve Rodezya'daki beyazların iktidarına karşı mücadele eden milliyetçi akımları desteklemeye başladı. Bunun üzerine Mozambik sınırını kapatan Rodezya hükümeti sosyalist rejime karşı Mozambik Millî Direnişi (Resistencia Nacional de Moçambique [RENAMO]) adıyla bir muhalefet hareketi oluşturdu. Mozambik halkın rejimden kaynaklanan memnuniyetsizliğini arkasına alan bu hareket, Güney Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle ülkede bir iç savaş başlattı. 1980'de Rodezya'da yeriler beyazların iktidarına son verip Zimbabwe adıyla bağımsızlıklarını ilân ettiler. Zimbabwe'de yerilerin kurduğu yeni iktidar Mozambik Kurtuluş Cephesi ile anlaşarak Mozambik Millî Direnişi'ne verilen desteği sona erdirdi. 1984 yılında da Güney Afrika Mozambik Millî Direnişi'nden desteği çekti. 1987'de Mozambik Kurtuluş Cephesi – Mozambik Millî Direnişi arasında iç savaş yeniden alevlendi. 1986 yılı Ekim ayında Güney Afrikalılar'ın düzenlediği iddia edilen bir uçak kazasında Mozambik devlet başkanı Samora Machel öldü, yerine Dışişleri bakanlığı görevini yürüten Joaquim Alberto Chissano devlet başkanı oldu. Mozambik Kurtuluş Cephesi, 1989'da Marksist-Leninist çizgisini terkedip çok partili hayatı geçmeyi sağlayan bir anayasayı kabul etti. 1992 yılında Mozambik Kurtuluş Cephesi – Mozambik Millî Direnişi arasında yapılan anlaşmaya iç savaş sona erdi. Anlaşma sonrasında Mozambik Halk Cumhuriyeti olan ül-

kenin adı Mozambik Cumhuriyeti olarak değiştirildi.

### III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

VIII. yüzyıldan itibaren bütün Doğu Afrika sahillerinde olduğu gibi Mozambik sahillerinde de Müslümanların yaşadığı bilinmekle birlikte İslâmiyet'in ülke içindeki yayılışı konusunda yeterli mâmûmat yoktur. Portekiz sömürge idaresinin kurulmasıyla birlikte bölgeye gelen Cizvit papazları Luabo, Quelimane, Tete ve Mozambik adasında Müslümanları ve yerli halkı hristiyanlaştırma faaliyetlerine giriştiler. Mozambik'in Zambeze vadisine yerleşen Augustine ve Dominiken papazları ise kendilerini misyonerlik faaliyetlerinden ziyade fildişi, altın ve köle ticarete verdiler.

Ülkenin iç kısımlarında yeriler arasında İslâmlaşma daha ziyade XVIII. yüzyılın başında Portekizliler'in Hindistan'dan getirdikleri Müslümanlar vasıtıyla başladı. Ancak Müslüman sayısındaki artış Portekiz sömürge idaresini rahatsız edince göçe bir sınırlama getirildi. 1750'de Müslümanların Mozambik yerlerinden köle edinmeleri bunları Müslümanlaştırıldılar gereğesile ağır şartlara bağlandı. Bu dönemde Hintli Müslümanların ileri gelenleri sahildeki Inhambane'de Kur'an okulu açarak İslâmî eğitim vermeye başladilar. 1770 yılında Macuana'da önemli yapılacak bir İslâmlaşma gerçekleşti. Bölgede çok sayıda çocuğun sünnet edilmesi ve yeni camilerin ibadete açılması Portekiz yönetimini rahatsız etti.

XIX. yüzyılın başında Cabo Delgado'da 50.000 civarında Müslüman bulunduğu tahmin edilirken Mozambik adasının kara kısmında 20-30.000 Müslüman yaşamaktaydı. Müslümanların sayısının giderek artmasıyla Uman'ın başşehri Maskat'taki taht merkezini Zengibar adasına taşıyan Bû Saïd hânedanının büyük tesiri olmuştur. Portekiz sömürgeciliğinin Doğu Afrika'daki en büyük rakibi olan bu hânedanın Mombasa'dan Kilve'ye kadar uzanan sahilde hâkimiyet kurması Doğu Afrika Müslümanlarına rahat bir nefes aldırdı. Kilve XVI. yüzyıl öncesindeki gibi yeniden önem kazandı. Bu durum, şehrin güneyindeki Mozambikli Müslümanların dinî ve ticari hayatlarının canlanmasına katkı sağladı. Aynı dönemde Angoche, Kilve'den sonra bölgenin en önemli merkezi oldu. 1836 yılında köle ticareti yasaklanınca Müslümanlar sahile yakın bölgelerde yaşayan Makua etnik grubu içinde tebliğ faaliyetine başlayarak bunların önemli bir kısmını müslümanlaştırdılar.

## MOZAMBIK

1866'da Mozambik'in kuzeyindeki I konde etnik grubunun sahile yakın t gelerde yaşayan önemli bir kısmı müs mandı. 1875-1876 yıllarında Mozambil iç kısımlarını gezen Elton, İslâmîyet'in kenin birçok bölgesinde yayılmış olduğunu söyley. Tanzanya, Malavi ve Mozam devletlerinin ortak sınır bölgelerinde şayan önemli etnik gruplardan Yaola reisi III. Makanjila Banali'nin 1870'te İslâmîyet'i kabul etmesinin ardından idaresindeki yerleşim birimleri birer İslâmî tebliğ merkezi haline geldi. 1880'li yıllarda Komor adalarında giderek yaygınlaşan Şâzelîyye ve Kâdirîyye tarikatlarına mensup şeyhler 1910-1920 yıllarda Mozambik'te İslâm'ın yayılmasına büyük katkı sağladılar.

Mozambikli müslümanların Osmanlı Devleti'yle de temas halinde oldukları bilinmektedir. 1862'de Güney Afrika'ya tebliğ ve irşad için gönderilen Ebûbekir Efendi Mozambik'e birkaç defa gitmişti. Hâmiye Hicaz demiryolu yapımı esnasında Lourenço Marques'teki İslâm Encümeni tarafından toplanan para yardımını İstanbul'a ulaştırılmış, bunun üzerine yardım da bulunan Mozambikli müslümanlar II. Abdülhamid tarafından madalya ile ödüllendirilmiştir (BA, Y.MTV, nr. 280/40).

XX. yüzyılın başında Mozambik'teki önemli İslâmî merkezlerden biri olan Angoche'ta on beş cami ve Kur'an okulu bulunuyordu. Portekiz sömürge idaresi bu dinî canlılıktan rahatsız oldu. 1903'te müslümanların evleri ve camileri yıkılıp yağmalandı. Buna rağmen Komorlu âlimler, İslâm hukuku öğretmek ve Arapça eğitimi vermek için Angoche'a gelmekten vazgeçmediler. 1937'de Mozambik sahilindeki bütün Kur'an mekteplerini ve camileri kapatın Portekiz sömürge idaresi müslümanların baskısı sonucu ertesi yıl bu kararından vazgeçti. Portekiz Misioner Atlası'na göre 1964 yılında ülkede toplam 800.000 müslüman, 796.403 Katolik ve 200.000 Protestan bulunuyordu. Ayrıca 10.000 civarında Hint asıllı müslüman uzun yillardır Mozambik'te yaşamaktaydı.

Bağımsızlıktan sonraki ilk on yıl Mozambik müslümanları için çok sıkıntılı bir dönem oldu. 1976'da Mozambik Kurtuluş Cephesi'nin ülkedeki dinî amaçlı dernekleri yasaklaması üzerine Dârüsselâm'da okuyan Mozambikli müslüman öğrenciler ülkelerinde İslâm'a aşırı baskı yapıldığını söyleyerek olayı dünya gündeminde taşıdılar. Mozambik Kurtuluş Cephesi



Başkent Maputo'da bir cami

1983'te Mozambik Müslümanlar Konseyi'ni (Council of Muslims of Mozambique (CISLAMO)) resmen tanıdı. Ancak müslümanlar Arabistan ve Uman ile iş birliği yaptıkları gerekligiyle 1989 yılına kadar yönetimden dışlandı. 1990'da müslümanları bir idarî çatı altında toplamak için Congresso Islâmico adıyla yeni bir teşkilât kuruldu. 1993 yılında yapılan çok partili seçimler Mozambik'te dinî hayatı bir ölçüde rahatlattı.

Ülkede daha çok kuzeyde yoğunlaşan müslüman nüfusun oranıyla ilgili olarak % 20-30 arasında farklı rakamlar verilmekte, bazı müslüman araştırmacılar bu oranın % 50'yi aştığını, ancak dinî ve siyasi sebeplerle düşük gösterildiğini belirtmektedir. Sahil kesiminde yaşayan Sevhâhilî müslümanların tamamına yakını Şâfiî, Hindistan'dan gelenler ise Hanefî mezhebine mensuptur. Müslümanların yönetimde hemen hemen hiç söz hakkı bulunmamakta, 1990 yılından itibaren müslümanları kabinede tek bir müslüman bakan temsil etmektedir. Adalet ve din işlerinden sorumlu Joseph Abboud adındaki bakanın girişimleri sonucunda 1994'te İslâm Konferansı Teşkilâti'na aslı üye olan Mozambik bir yıl sonra da İslâm Kalkınma Bankası üyeliğine kabul edildi. 1994'te Mozambik Kurtuluş Cephesi ile Mozambik Millî Direnişi arasındaki rekabet, bu iki partinin aday listelerine müslümanların önde gelenlerini koyma yarışına gitmesine sebep oldu; müslümanlar tarafından kurulan Mozambik Bağımsızlık Partisi (PIMO) seçimlerde oyaların sadece % 1'ini alabildi. Müslüman milletvekillerinin girişimiyle 1996 yılında kurban bayramı resmî tatil olarak kabul edildi. 2000 yılında Mozambik'teki müslüman gençlere yüksek derecede İslâmî eğitim im-

kânı sağlamak üzere Mûsâ b. Bîk Üniversitesi açıldı.

## BİBLİYOGRAFYA :

BA, Y.MTV, 10 Ramazan 1323, nr. 280/40; Mes'ûdi, *Mûrûcû'z-zeheb* (Meynard), I, 223, 472; *Hudûdû'l-âlem* (Minorsky), s. 163; Şerîf el-İdrîsi, *La géographie d'Edrisi* (trc. P. A. Jaubert), Paris 1840, II, 57-58, 65, 78-79; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 282; İbn Mâcid, *Arab Navigation in the Indian Ocean before the Coming of the Portuguese* (trc. G. R. Tibbets), London 1981, s. 208, 215, 218, 234, 429-430; Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (Inş. Ertuğrul Zekâi Ökte v.dgr.), İstanbul 1988, I, 166-167; L. M. Devic, *Le pays des zendjs où la côte d'orientale d'Afrique*, Paris 1883, s. 27, 82-86, 173, 178; G. de Bosschère, *Autopsie de la colonisation*, Paris 1967, s. 191; N. Chittick, *Kilwa: an Islamic Trading City on the East African Coast*, Nairobi 1974, I, 14, 16; II, 240-241, 246-247; J. M. Cuoq, *Les musulmans en Afrique*, Paris 1975, s. 471-476; E. Mondlane, *Mozambik Kurtuluş Mücadelesi* (trc. Ender Başat), İstanbul 1975, tür.yer.; Türk-kaya Ataöv, *Afrika Üllusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1975, s. 447-450; C. Coquery-Vidrovitch, *Afrique noire*, Paris 1985, s. 47, 50, 72, 196-197; a.mlf., *Histoire des villes d'Afrique noire*, Paris 1993, s. 43, 74, 78, 81, 210, 215, 221, 230; D. Barbosa, *The East Coast of Africa at the Beginning of the Sixteenth Century* (trc. R. O. Collins), New York 1990, s. 66-69; M. Hiskett, *The Course of Islam in Africa*, Edinburgh 1994, s. 157-158, 171; D. Jouanneau, *Le Mozambique*, Paris 1995, tür.yer.; E. A. Alpers, "Islam in the Service of Colonialism? Portuguese Strategy during the Armed Liberation Struggle in Mozambique", *Lusotopie*, Bordeaux 1999, s. 165-184; a.mlf., "East Central Africa", *The History of Islam in Africa* (ed. N. Levzion - R. L. Pouwels), Ohio 2000, s. 303-321; R. L. Pouwels, "The East African Coast", a.e., s. 251-271; E. Morier-Genoud, "l'Islam au Mozambique après l'indépendance: Histoire d'une montée en puissance", *l'Afrique politique*, Paris 2002, s. 123-144; M. D. D. Newitt, "The Early History of the Sultanate of Angoche", *J Afr H*, XIII/3 (1972), s. 397-406; B. B. Joao, "Abdul Kamal-Megama (1892-1966): Pouvoir et religion dans un district du nord-Mozambique", *Islam et sociétés au sud du Sahara*, sy. 4, Paris 1990, s. 137-141; G. S. P. Freeman-Grenville, "Mozambique", *EI<sup>2</sup>* (Fr.), VII, 246-248; a.mlf. - G. Ferrand, "Sofala", a.e., IX, 727-731.



AHMET KAVAS

## MOZARAP

(bk. MÜSTA'RIB).

## MUACCELE

(مُعَصَّل)

Osmanlı maliyesinde  
hazineye ait mâlikâne şeklinde verilen  
mukâtaalardan alınan peşinat  
(bk. MUKÂTAA).